

לפני יותר ממאה וחמישים שנה היה תלמיד חכם מפולניה, רבי יעקב ספיר, שחיבר את הספר 'אבן ספיר' (קיבל הסכמות מגדולי דורו, ביניהם המלבי"ם). הוא היה שד"ר, והגיע עד תימן, שבאותם ימים הקהילות היהודיות בעולם לא ידעו מה קורה בה. בספרו הוא כתב על יהדות תימן ומנהגיה (פרק כה, דף נו ע"א): "קריאתם בהלל מתוך לחץ ונעים לאוזן. החזן קורא בנעימה חצי פסוק, והקהל עונים פה אחד קול אחד 'הללוי-ה'. וכן אחר כל חצי פסוק בשפה ברורה ובנעימה קדושה, קטון וגדול מצלצל אוזניים ועונים קכ"ג פעמים 'הללוי-ה', כנגד שנותיו של אהרון וכו'. ומנהג זה כבר נזכר בתלמוד (סוכה פד), מקום שנהגו לכפול וכו' עונים אחריו וכו'".

היינריך קיסר והכנסייה שבנה

היום הקדוש יפרסם כנפיו בעוד ימים מספר, והגר"י רצאבי שליט"א בורר דברי סגוריה על עם ישראל, ערב התקדש החג. כן, ויש קשר ליהדות תימן... הרב שליט"א: חז"ל אמרו (תענית כו, ב), לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכיפורים, שבהם בנות ירושלים יוצאות... וחולות בכרמים, ומה היו אומרות, בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה, עיניי. רבים שאלו, איך ייתכן מעמד כזה של מציאת זיווגים דווקא ביום הקדוש בשנה?

היו מחכמי תימן, כמו רבי אברהם בן שלמה, שחי לפני שש מאות שנה, שסברו כי מדובר דווקא על חמישה עשר באב (כתב בשם רב שרירא גאון ורב האי גאון), אך בפשטות נראה כי זה היה גם ביום הכיפורים, ועל אף שהנישואין הם ערך

היו גם אנשים פשוטים רבים בתימן, אך ה'חזון איש' כבר אמר, שהעדה היחידה שאין בה כמעט עמי-ארצות היא עדת תימן!

מהאריז"ל, ובכל ליל שבת שרים את הפיוט "בר יוחאי". הכלל הוא, שקיבלנו מנהגים של קדמונים, וגם מאחרים יותר, אך רק כתוספת למנהגים קיימים, כמו פיוטי "לכה דודי" ו"בר יוחאי", התרת נדרים בערב ר"ה ועוד. לעומת זאת, מנהגים ששתרו את המקובל לנו - לא קיבלנו, או קיבלנו בשינוי מסוים. לדוגמה, את סדר העבודה ביום כיפור אנו אומרים רק אחרי תפילת מוסף, כי לשיטתנו אמירתו באמצע חזרת הש"ץ היא הפסק. מטעם זה אנו גם לא אומרים 'יוצרות' בחזרת הש"ץ.

בעולם התורני מפורסם שקהילת תימן היא מהעתיקות, אולי העתיקה ביותר בתבל, כי כבר בימי בית ראשון הגיעו לשם יהודים.

נכון, ואכן יש לנו עד היום מנהגים שמקורם בגמרא, שלא נהוגים היום בקהילות אחרות. לדוגמה, אצלנו אומרים את ההלל כמו בזמן המשנה, שהשי"צ אומר פסקה-פסקה, וכולם שומעים ואינם אומרים עמו, רק עונים אחריו בכל פעם "הללוי-ה", עד שנמצא שעונים בכל ההלל קכ"ג פעמים הללוי-ה.

ואת הכמיהה לחדש את עטרת תפארת יהדות תימן. שנים רבות, הן בילדותי, הן בימי בחורתי - לצד לימודי בישיבה קדושה - והן אחר כך, ישבתי ולמדתי בפניו, וכל שיגור ושיחו היה תורה ויראת שמים, ויהדות תימן. אני זוכר שבשנותיו האחרונות דיבר פעם על אופי המעמד של הכנסת ספר תורה בתימן. "איזו התלהבות, איזו יראת שמים, לא היה תואר התורה אלא בתימן" - התרגש. תמיד היה מונה את ההבדלים במנהגים ובהלכות, ומוזה בניתי לעצמי את תורת העדה ומסורתה. זה היה הבסיס לחיבור שזכיתי להוציא לאור עולם - 'שולחן ערוך המקוצר'. נפלאות דרכי ההשגחה העליונה, כי כמובן זה לא היה מתוכנן מצדנו.

תלמידיו של הגר"י רצאבי אומרים לנו, כי מלבד היניקה מבית אבא, שהייתה העיקר והיסוד בבניית אישיותו של הבן, היות שהאבא התחכך בשולי גלימתם של כל גאוני תימן בדורות עברו, הרי הגר"י שליט"א יצק מים גם על ידי כל חכמי העדה וזקניה במשך עשרות השנים האחרונות, הן מנוסח 'שמני' והן מנוסח 'בלאדי', וכן היה תלמידים של גדולי ישראל משאר העדות. הגר"י שליט"א נמנה על ה'בלאדי'.

מתוך לחץ ונעים לאוזן

ידוע שבעדות המזרח פוסקים לפי שיטת השו"ע, ואילו האשכנזים קיבלו עליהם את פסיקות הרמ"א במקום שחולק על השו"ע; האם אפשר לומר שהתימנים קיבלו עליהם את פסיקת הרמב"ם?

אין חולק שעדת תימן מזוהה עם הרמב"ם יותר מכל עדה אחרת, אבל לא קיבלו את כל פסיקותיו, אם כי רוב המנהגים מקורם ממנו. אנו פועלים לפי שיטת המהרי"ץ, שנתקדש ונערץ כגדול פוסקי תימן, ונחשב לאחד מגדולי הפוסקים האחרונים. המהרי"ץ ארג את יריעת המסורת של יהדות תימן כך, שהמנהגים התקבלו מהרמב"ם וההלכות ממרן ה'בית יוסף'. כמובן, בכל כלל יש יוצא מן הכלל, כי יש מנהגים בתימן המבוססים על שיטות אחרות - יש משאר הראשונים, ויש שמקורם לא מפורש בספרים הנמצאים בידינו כיום, אך ניכר שיש בהם ביסוס ואמת.

תימן הייתה מקום מבודד יחסית, מיתר קהילות ישראל. האם התקבלו בה מנהגים שהיו מקובלים בתפוצות ישראל?

בוודאי. לדוגמה, גם אנחנו ערים בליל הושענה רבה ובליל שבועות, מנהג שמקורו

היו עסקנים שחששו לשלב את עולי תימן בישיבות, כיוון שיש להם מסורת אחרת. אמר להם הגר"ז מבריסק: "אל תדאגו, למסורת הם יחזרו בעתיד, כעת הזמן להציל אותם". בס"ד מתחילים לראות שנבואתו מתגשמת.

נאצל וקדוש בעם ישראל, עדיין קשה הדבר. יש כמה תירוצים נפלאים לכך. ראיתי ב'תפארת ישראל' שמדובר בשיח של כנסת ישראל לקב"ה. 'בחור' - הכוונה לקב"ה, שנקרא בשיר השירים 'בחור כארזים': תראה, בורא עולם, איזה עם אתה בוחר לך, אל תיתן עיניך בנוי, באותם גויים שכלפי חוץ מתנהגים בצניעות וביופי, כי אצל הגוי הכול חיזוני, בשל מניעים אישיים, אך אצלנו, אצל כלל ישראל, מדובר ביופי פנימי ונאצל. אנו אומרים לקב"ה, שא עיניך וראה את עמך ישראל, שתוכם כבד.

הגאון שליט"א מוסיף ביאור משלו: יש סיפור מפורסם על היינריך הרשע, קיסר גרמניה מלפני מאות שנים, שבנה בניין מפואר מאוד לכנסייה. הבנייה נמשכה שנים, והושקע בה הון רב. כשהושלמה המלאכה, קרא הקיסר לרבנו קלונימוס מבעלי התוספות ואמר לו: שלמה המלך מתפאר בבניין היפה שבנה לבית המקדש, תראה מה אני בנית, מה ההבדל ביני לשלמה המלך?... הגיב רבנו קלונימוס: יש לי תשובה להשיבך, אך חושש אני. נשבע לו הקיסר במלכותו שלא יאונה לו כל רע. התעניין רבנו קלונימוס: כמה פועלים עבדו בכנסייה? מנה לו הקיסר כמה עשרות. השיב לו הצדיק: אצל שלמה המלך כתוב (מלכים א, ה): "שבעים אלף נשא סבל ושמונים אלף חצב בהר, לבד משרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה, שלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם העושים במלאכה!" וכן מנה בפניו את ההון הרב, פי כמה, שהושקע על ידי שלמה בבית המקדש.

המשיך רבנו קלונימוס: אך לא זה העיקר. כתוב שם (דברי הימים ב ז): "ולא יכלו הכהנים לבוא אל בית ה' כי מלא כבוד ה' את בית ה'. להבדיל, כאן בכנסייה, מה ימנע ממך להכניס לבית תיפלתך חמור מלא בטינופת?!"... נאלם הקיסר דם, והצליח לומר רק: לולא נשבעתי לך, הייתי מתיז ראשך מעליך...

מאורה של תימן

לדמותו של המהר"ץ זצ"ל

מי שנחשב כגאון רבני תימן, גדול כל הדורות בתימן, הן לפניו והן לאחריו, היה המהר"ץ - הגאון המפורסם רב רבנן מהר"ר יחיא צאלח זצ"ל, שמוניטין יצאו לו כבר בחייו. היו ענקי רוח בכל הדורות, אבל משמים קבעו שספריו ופסקיו יתקבלו ללא עוררין. אחד מספריו הנודעים הוא שו"ת 'פעולת צדיק', הכולל פסקים וחידושים בסברה ישראל, בפלפול ובבקיאות, אשר השיב לשואליו מכל קצוות תימן. "אין עוד ספר בסגנון הזה ובצורה הזו. אבל זה לא רק הגדלות בתורה שהשתקפה בו, אלא גם שמירת המסורת בטהרתה רשומה על שמו" - אומר לנו הגר"י רצאבי שליט"א, שהקים מוסדות תורה מפוארים על שמו.

הוא היה גם אב בית דין, והשיב לשואליו בכל ארבעת חלקי השולחן ערוך, אין נושא שלא נגע בו. על אף שהודפסו ממנו חיבורים רבים, בכל זאת העיד שרבים מכתביו אבדו לו. הוא היה גם מקובל גדול, ורבים ממנהגיו מקורם בתורת הנסתר. במשך השנים באו לתימן יהודים רבים מארצות המזרח, ומסורת יהדות תימן הייתה עלולה להשתקע. המהר"ץ החזיר את מה שהתבלבל והשתנה, וביסס את מסורת יהדות תימן המקורית. מנהגים רבים שקיימים כיום אצל התימנים, מקובלים בזכות אותו צדיק.

כשאנו מדברים על מסורת, מתבטא הרב רצאבי בכאב: "רבים מבני העדה כאן בארץ ויתרו על ה'סימנים', הפאות - שהיו מקובלות אצלנו מדורי דורות. נכון, את המלבוש החלפנו, היום אנו לבושים כמו כל היראים והחרדים לדבר ה' שסביבנו, אך על מה ולמה לא השאירו את הפאות, שאבותינו כה מסרו את נפשם בעבורן? על הישיבות לקבל את בנינו עם הפאות, זו תפארת העבר ויופי העתיד".

בתקופתו לא התפרסם המהר"ץ מחוץ לגבולות תימן, אם כי היום הוא נערץ ונקדש בכל שדרות העולם היהודי. "מין הגר"ח קנייבסקי אמר לי, שניכר מספריו שהיה אדם גדול מאוד" - אומר הגאון שליט"א.

'שולחן ערוך המקוצר'

מי שאחראי בדורנו למהפך שמתחולל בקרב עדת תימן בחזרה למסורת, הוא במידה רבה לא אחר מאשר איש שיחונ, הגר"י רצאבי שליט"א. הגר"י החל לחבר לפני שנים את חיבורו 'שולחן ערוך המקוצר', אשר מונה כיום שמונה כרכים. בבתים תימניים רבים מהווה החיבור אבן יסוד ופסיקה, כשהוא מונחה ומתנהל על פי תורת המהר"ץ. הרב עצמו אומר לנו, שעד חיבור הספר - היו גם מרבני תימן שדיברו על תימן כמי שמתרפקים על משהו שחלף, היו גם כאלו שכתבו על תימן בלשון עבר, כמי שמספידים ומנציחים משהו שנעלם. ברוך ה' הייתה לנו ס"ד מרובה, הספר הזה הפיח חיים בעצמות היבשות, ויהדות תימן התנערה מאפרה, על כל מנהגיה ומסורותיה. בחופות אצל משפחתו ומקורביו הנהיג הרב, שהחתן יקדש את הכלה גם בכוס של יין, כפי נוסח שמוצא בגאונים והיה מקובל תמיד ביהדות תימן. מנהג נוסף הוא, שהנשים עומדות בחופה מעבר למחיצה אטומה, כמסורת השנים. מנהג זה מחלחל היום יותר ויותר בקרב בני העדה.

הרב מונה בפנינו מספר מנהגים יקרים הנוהגים בעדה: אצלנו נוהגים לברך "לישב בסוכה" בכל פעם שנכנסים לסוכה! זה על פי שיטת הגאונים והרמב"ם, וגם החזו"א והגרא"ח נאה הלכו בדעה זו. פעם הייתי אצל הגר"ש דבליצקי שליט"א בסוכות, וביקשתי ממנו מחילה, כי עליי לברך תחילה לישב בסוכה, כיוון שאני נכנס לסוכה. אמר לי הרב: "אדרבה, תוציא גם אותי ידי חובה, גם אני נהגתי כך כל השנים, ורק לאחרונה התעוררו לי כל מיני חששות והפסקתי..." יש בזה חינוך רב לשמחה והתרגשות במצווה. בעניין האתרוג - האתרוג התימני ידוע כי הוא בוודאי אינו מורכב, כיוון שאין בו פלחים. הסימן לזה שאינו מורכב כי הוא מסוגל לגדול עוד ועוד, כמו שמצאנו אצל רבי עקיבא, שנטל אתרוג על כתפיו. אצלנו גם אוגדים את ארבעת המינים ב'הדס שוטה', דהיינו, חוץ משלושת ההדסים הכשרים היו מוסיפים מסביב הדסים שוטים, להידור מצווה.

הרב מוסיף, שבתימן היו נוהגים לדבר בלשון נקייה. אם בהמה נטרפה, הרב הפוסק לא היה אומר: זוהי טריפה, אלא 'ברוך מקדש ישראל' (עיין בעיני יצחק על שו"ע המקוצר הל' טריפות קכו, טז).

נוף בתימן

לא רק הפאר החיצוני

רבנו קלונימוס התכוון לומר לקיסר, שאכן בית המקדש היה מפואר מבחינה גשמית, ולכן אתה חושב שאפשר חלילה להשוות אליו את הכנסייה, אך לא רק מבחינה חיצונית איך צודק, אלא עיקר שבעיקר הוא, שכל חשיבות בית המקדש התבטאה בהשראת השכינה שבו.

בדרך זו נראה לי בסייד לפרש, שכנסת ישראל אומרת לקב"ה: אל תיתן עיניך בנוי, נכון, גם הנוצרים והמוסלמים בונים בתי תפלתם בפאר ובעושר, אך אין בהם כל תוכן, זה ריק. תן עיניך בכנסת ישראל, העומדים ביום הכיפורים בבית מקדש מעט, תראה את הכוונה הפנימית שאצלם, תראה את הלב והנפש. זו הזכות שעומדת לישראל, השראת השכינה שבהם.

מאור יהדות תימן שליט"א מעניק לנו אמרה נאה נוספת: "כל ימי תמחתי, מדוע סיבב השי"ת את צום גדליה שיחול בעשרת ימי תשובה, הרי צום זה קשור לחורבן המקדש, ואילו יום כיפור מיועד לטהרה ולכפרה, ואמרת הלוא דבר הוא. עד שעלה ברעיוני, כי הנה האסון שהתרחש בצום גדליה בא בשל הגאווה והקטנה של ישמעאל בן מתניה, שהיה מזרע המלוכה, בגדליה בן אחיקם, שהתמנה למנהיג שארית הפליטה, על אף שנמנה על השכבה הפשוטה בעם. מתוך קנאה - אירע רצח זה, רח"ל, בעיצומם של עשיית. נמצאנו למדים שבעשיית, שבהם אנו שבים בתשובה על עבירות שבין אדם למקום, אל לנו לשכוח את העבירות שבין אדם לחברו.

אילו מנהגים ייחודיים לעדת תימן ביום הקדוש?

יש כמה מנהגים, נזכיר רק לדוגמה: נהוג בכל תפוצות ישראל לומר את פיוט "כל נדרי" עם התקדש ליל החג, וידוע שההתעוררות בו גדולה. אצלנו, על אף שהמהרי"ץ כתב בסידורו על כל נדרי: "יתן קולו בבכי על גאולתנו ופדות נפשנו, שהקב"ה אמר אוי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי יפר לי" - ההתעוררות וההתרגשות באות לידי ביטוי יותר בפיוט שאנו אומרים קודם כל נדרי, פיוט רווי געגועים וכיסופים לקב"ה. זה פיוט מרבנו ששון הלוי (לא ידוע שהוא מבני תימן דווקא, אך רק אנו התימנים אומרים אותו), שמהרי"ץ כותב שאומרים אותו "ברעד ובבכיה קודם כל נדרי". הפיוט הזה, המרגש ביותר בתפילת יום כיפור, מתחיל במילים: "ייראים שלחוני לבקש מלפניך על עוונם ומעלם, למענך אלקי עולם ראה עניים ועמלים ואל ישוב דך נכלם, שואלים ממך סליחה בנפש דלה ושחה למענך".

האימאם הציץ והתפעל

אנו רוצים לשאול את כת"ר שאלה, שבדואי מנקרת אצל רבים, בעיקר לאור ההידרדרות שעוברת על העולם בשנים האחרונות: הרי יהודי תימן מעולם לא

הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א
בראיון למדורה לצמא

מחוץ למחנה

לקראת היום הקדוש מבקש הגאון שליט"א לעורר על נגע המכשירים הטכנולוגיים הפסולים:

היום ברור לכולם שצריך להתרחק ממכשירים אלו כמטחוני קשת! אני אישית מונע מאנשים להיכנס לביתי עם מכשירים כאלו. מכשיר כזה לא נכנס אליו הביתה אפילו לרגע. גם נאמן ביתי, המשמש בקודש, שעומד בקשר עם אנשים רבים, לא מחזיק מכשיר כזה. לצערנו, יש אנשים שמורים היתר לעצמם להחזיק דבר טרף כזה. עלינו לזכור: מקומם של המכשירים האלו - מחוץ למחנה! וביערת הרע מקרבך והיה מחניך קדוש.

ליקקו דבש בין שכניהם המוסלמים, גם הם עברו צרות ורדיפות, ובכל זאת נשמרה אצלם המסורת שנים כה רבות, ויצאו מהם גדולי עולם. מה סוד ייחודיותם?

בתימן אהבו את התורה האופן מופלג. התורה הייתה מרכז החיים, כולם השתוקקו ללמוד עוד ועוד. אגב: אחד מזקני תימן שעלה ארצה, וראה את הכמות הענקית של ספרי הקודש, אמר: אילו היו לנו כל הספרים הללו בתימן, היינו כולנו גאוני עולם... כל ספר קודש, כל תיבה של לימוד, היו חביבים ביותר בעיני יהודי תימן. היו גם אנשים פשוטים רבים בתימן, אך היחזון איש' כבר אמר, שהעדה היחידה שאין בה כמעט עמי-ארצות היא עדת תימן! רובם ככולם היו יודעי ספר, כולם השתתפו בשיעורי תורה, ומכיוון שהמדינה הייתה סגורה ומבודדת גם מבחינה רוחנית, חיו במידה מסוימת על מי מנוחות. גם כשעסקו במלאכה, תמיד ידעו שהעיקר זה התורה. הרבנים והדיינים בתימן לא התפרנסו ממלאכת הקודש, אלא היו עוסקים בפרנסתם, וביתר הזמן למדו או הורו הלכה. אני חושב שהסיבה לכך היא שהקהילות היו עניות, ולא הצליחו להחזיק מכסף את הרבנים. בכל סעודה נאמרו דברי תורה, ותלמידי החכמים היו מנהיגי הקהילות. הכבוד, היקר והערך שניתנו לתורה וללומדיה - החזיקו את יהדות תימן.

יש סיפור נודע, שהאימם, מלך תימן, הבחין פעם בשואלים הרבים שצבאו על

פתח ביתו של הרב הראשי, ושם לב כי היהודים מגיעים גם ממחוזות רחוקים, מהם שכלל לא היו נתונים תחת שלטונו. הוא התפעל ואמר לרב הראשי: אתה שולט על שטח נרחב יותר מאשר שלי... יהודי תימן קיבלו את התורה כסמכות-על. בעיר צנעא הבירה התרכזו גדולי יהדות תימן, שם גם תפס המהרי"ץ ישיבה, ובכל מקום שהתעורר ויכוח הלכתי בין הרבנים, על כשרות גיטין או שחיטה וכדומה, היו הללו מריצים את שאלותיהם לצנעא. היה זה כעין סנהדרין, תורה מסיני. כל יהודי תימן, ללא יוצא מן הכלל, קיבלו את מרותם, מתוך יראת שמים ואמונה תמימה וישרה. דווקא לכן פקד אותם המשבר הגדול בהגיעם לארץ. יהודי תימן היו נודעים בישרותם ובתמימותם, שלא פגעו כלל בפקחותם, ופתאום הם ראו אנשים שמשוגלים לרמות ולהתנהל לא ביושר...

בנוסף, היה משבר גדול בתחום הנוער; שליחי המדינה פיתו את יהודי תימן לעזוב מאחוריהם את כל נכסיהם, הם באו לכאן ריקם, בלי רכוש ובלי ממון, ללא עוזר וללא תומך, והתנאי לפרנסה היה החזקת כרטיס של המפלגה ה'נכונה'. היו פעילים חרדיים רבים, כמו הגר"י גלינסקי זצ"ל ותלמידים משיבת פוניבז', שהצילו נפשות רבות מקרב יהדות תימן.

היו עסקנים שאמרו להגר"י מבריסק, אולי אנחנו טועים בשילוב הצעירים התימנים בישיבות, כיוון שיש להם מסורת אחרת. אמר להם הגאון מבריסק: אל תדאגו, למסורת הם יחזרו בעצמם בעתיד, כעת הזמן להציל אותם. ברוך ה' - מסיים הגאון בסיפוק - מתחילים לראות שנבואתו מתגשמת.

לא לבייש את השורשים

לסיים משגר הרב את ברכתו לרבבות הקוראים:

לקראת השנה החדשה צריך להתעורר ולחזור לשורשים של אבותינו, להיות קשורים אליהם כשרשרת השזורה בחוליות. זה החיבור שלנו להר סיני, כך יכולים אנו להעיד כי "בנים אנו לה" אלו קיננו".

עיקר שבעיקרם הוא ללכת בדרך הקדושה והצניעות, מתוך יראת שמים, אמונה פנימית ושפה נקייה וקדושה. בתימן היה נהוג כבזמן חז"ל, ששם שמים היה שגור על פינו. אם היה קורה משהו לאדם, הוא היה אומר: חטאתי לה', וכך בכל עניין. היינו מדברים עם הקב"ה. אני זוכר את מורי אבי זצ"ל, אם הפיגה רוח קרירה את החום, היה אומר: יהי רצון שהרוח הזאת תמשך... היו מדברים עם הקב"ה, ומקיימים "שיויתי ה' לנגדי תמיד" כפשוטו. נחזק את האמונה שלנו ואת השורשים, כדי שהם לא יתביישו בענפים, וכך תבוא על כולנו שנה טובה ומבורכת. ■

צילום: יוסי רוזנבוים